

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

6

2021

(Maxsus son)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TAHRIRIYAT

4 Ta'lim-tarbiya, ilm-fan – millatni buyuk qiladi

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

- S. Turg'unov, D. Akmalova** **6** Oliy ta'lim muassasalarida pedagogik jarayonlarni tashkil etish va boshqarish jarayonlarini takomillashtirish strategiyalari
- M. Saidova** **13** Ta'lim islohotlari yangi bosqichda
- Z. Isaqova** **16** Yangi O'zbekiston – ma'naviy yangilanish: mavjud muammolar va istiqboldagi yechimlar
- G. Narzullayeva** **21** Oila munosabatlarda gender tengligiga erishishning muhim tomonlari
- S. Mirzaxolov** **25** Mustaqillikning o'ttiz yilligi – yosh tadbirkor kadrlarni tayyorlash sohasidagi islohotlarning tarix sahifasida aks etishi

TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

- G'. Tajibayev** **30** Boshlang'ich sinflarda chet tilini o'rganish va o'rgatishning maqsad va natijalari
- H. Najmiddinova** **35** Matematik tafakkur: u qachon va qanday shakllanadi?
- R. Dehqonov, Sh. Abdullayev, S. Mamatqulova** **40** "Tovarlar kimyosi" fanini o'qitishning zarurati va dolzarbligi
- I. Zaxidov** **44** Fizika fanini o'qitish va uning uzviylik bilan bog'liqligi
- R. Ikramov, R. Jalalov, X. Muminov, A. Ergashev** **48** Amorf yarim o'tkazgichning zonalararo yutilish spektrini kubo – grinvud formulasida hisoblash
- I. Islomov** **54** O'zbek tili geografik terminlarida polifunksionallik
- G. So'fiboyeva** **59** Boshlang'ich sinflarda geometrik materiallarni o'rgatish metodikasini takomillashtirish
- D. Kuliyeva** **64** Forscha fe'llar leksikasi ("kodeks kumanikus" qo'lyozmasi misolida)

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

- M. Sobirova** **73** Yangi O'zbekistonda integratsiyalashgan texnologiya asosida insonparvarlik tarbiyasini berish
- U. Fayzullayev** **79** Kichik biznes – yoshlarni hayotga tayyorlashning muhim yo'nalishi

TA'LIM SIFATI: MAZMUN VA MOHIYAT

- U. Babaxodjayev, O. Ismanova** **81** Akademik litsey va ixtisoslashgan maktablarda fizika fanini o'qitish sifatini oshirish usullari
- M. Raximova** **87** Boshlang'ich sinf o'quvchilarida ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirishning diagnostik usullari

JISMONIY TARBIYA VA SPORT

- B. Madaminov** **93** Jismoniy madaniyat va sportning inson kamolotiga erishishdagi ahamiyati

---

Gulchehra SO'FIBOYEVA,

Namangan davlat universiteti, "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrası o'qituvchisi

BOSHLANG'ICH SINFLARDA GEOMETRIK MATERIALLARNI O'RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang'ich sinf matematika darslarida geometrik materiallarni o'rgatishning samarali usullari xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar. Geometriya, nuqta, to'g'ri chiziq, kesma, yuza, simmetriya, ekskursiya.

В этой статье обсуждаются эффективные способы обучения геометрическим материалам на уроках математики в начальной школе.

Ключевые слова. Геометрия, точка, прямая линия, отрезок, поверхность, симметрия, экскурсия.

This article discusses effective ways to teach geometry in elementary school math classes.

Key words. Geometry, point, straight line, line segment, are, symmetry, excursion.

Mamlakatimizda ta'lim tizimi tubdan isloh etilib, ertangi kunimizning munosib davomchilari bo'lgan barkamol avlodni voyaga yetkazishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Chunonchi mustaqil fikr, intellektual jihatdan rivojlangan, o'z dunyoqarashiga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash har doimgidek dolzarb bo'lib kelmoqda.

Ta'limda faqat bilimlarni tarkib toptirishga e'tiborni qaratish ta'lim samaradorligining past bo'lishiga olib keladi. Fikrlash qobiliyati rivojlangan o'quvchigina bilimlarni mustahkam o'zlashtiradi. Shu sababli o'quvchilarni fikrlashga o'rgatish juda muhim.

2017-yil 14-yanvarda bo'lib o'tgan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisi-da davlatimiz rahbari ta'lim-tarbiya tizimida o'quv reja va dasturlarini tubdan qayta ko'rib chiqish zarurligini qayd etdi. Ta'lim muassasalarida darslarni samarali tashkil etishda, yetuk kadrlar bilan bir qatorda ta'limga doir me'yoriy hujjatlar, o'quv-uslubiy ta'minotning o'rni katta. Prezidentimiz tomonidan o'qitishning zamonaviy metodologiyasini yaratish va amaliyotga joriy etish, o'quvchilarning ongli ravishda kasb-hunar tanlash ishtiyogini kuchaytirish, darsliklarni yaratishga butunlay yangicha yondashish kabi dolzarb vazifalar aynan shu maqsaddan kelib chiqqan holda qo'yilmoqda. Haqiqatdan ham, globallashuv jarayonining jadallashuvi o'quv dasturlarini tubdan qayta ko'rib chiqishni, keng bilimga ega bo'lgan, mantiqiy fikrlay oladigan yoshlarni voyaga yetkazishga xizmat qiladiga, takomillashgan me'yoriy hujjatlar, o'quv-metodik majmualarni yaratishni taqozo etmoqda.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarni o'qishga qiziqtirish, ularda ko'nikma hosil qilishlariga yordam berishda o'qituvchi o'quv materialni bayon qilish emas, balki o'quvchilarni qiziqishidan kelib chiqib, faol ijodiy yondashmog'i kerak. Sinfda shunday ijo-

diylik ruhi bo'lishi kerakki, har kim xohlagan fikrini bemalol ayta olishga sharoit yarata olish kerak. O'qitishning bunday turi o'quvchini nafaqat fikrlashga, balki tanqid qila olishga ham undaydi. Bunday sharoitda o'quvchilardan shunday fikrlar eshitishimiz mumkinki, ularda kelajakda buyuk olimlarni tarbiyalash g'ururi o'zingizni quvontirishi mumkin.

Boshlang'ich maktabda matematika ta'limi o'quvchilarning o'z fikrlarini mustaqil bayon qila olish, egallagan bilimlarini hayotga tadbiq qilish hamda ta'limning ikkinchi bosqichida o'qishni davom ettirish uchun matematik tayyorgarlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini matematika faniga qiziqtirishda matematik o'yinlardan, qiziqarli mantiqiy masalalardan dars jarayonida foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Qiziqarli geometrik masalalar, matematik didaktik o'yinlar o'quvchilarning mantiqiy tafakkurini oshirishga yordam beradi.

Muntazam ravishda spotr mashg'ulotlari bilan shug'ullanish tanani sog'lom, kuchli va mustahkam qilganidek, muntazam matematika bilan shug'ullanish miyaning ishlashini, aql-idrok va kognitiv qobiliyatni rivojlantiradi hamda dunyoqarashni kengaytiradi. Matematika bilan shug'ullangan odam boshqa har qanday narsani tez va samarali o'rganadi.

Boshlang'ich sinflarda geometriya tushunchasi alohida fan sifatida o'rgatilmaydi. Matematika darslarida sinflar kesimida ketma-ketlik asosida (osondan murakkabga tomon) o'rgatib boriladi. Masalan, 1-sinfda o'quvchilar dastlab eng sodda geometrik figuralar uchburchak, to'rtburchak, doira, kvadrat bilan tanishadi. Figuralarning o'xshashlik tomonlarini farqlaydi, o'lchamlari bo'yicha taqqoslaydi, ularning xossalari bo'yicha to'plamlarga ajratadi, to'plamlarning soni orqali bir-biridan taqqoslay oladi. Bu kabi tushunchalar geometriya olamiga kirishning ilk qadamlari deb tushunsak bo'ladi. Sekin-asta o'quvchilar tasavvurida geometrik shakllarni chizish, qirqish yasab ko'rish orqali kengayib boraveradi.

Buyuk pedagog olim Y.A.Komenskiyning fikricha, bolaga real narsalarni ko'rsatish, dunyoni rasmlar orqali tushuntirish, narsalarning modelini ko'rsatish, o'qituvchining so'zi o'rganilayotgan materialni chuqur bilishga va esda uzoq vaqt saqlanishga olib keladi. Komenskiy o'qitishda ma'no-mazmunini tushunmay, og'zaki yodlashga qarshi chiqadi. “Aql-idrok bilan yaxshi tushunib olingan narsadan boshqa hech bir narsani zo'rlab yodlatmaslik lozim”.

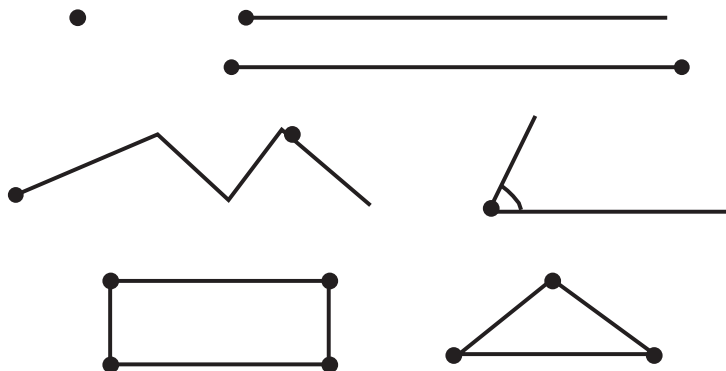
Shunday ekan, boshlang'ich sinf o'quvchilarini geometrik materiallar bilan tanishtirishda amaliy yondashish eng samarali usullardan biri hisoblanadi. Bunday usullarni kengaytirish, takomillashtirish biz pedagoglarning vazifasi sanaladi.

Pestalotsining fikricha, boshlang'ich maktabda o'qitishning mazmunini tubdan o'zgartiradi, o'qitiladigan darslar qatoriga o'qish, yozish, arifmetikani va geometriyaning boshlang'ich qismlarini kiritdi va maktabda o'qitishning yangi metodikasini vujudga keltirdi. “O'lchashni o'rgatmoq uchun dastlab to'g'ri chiziq chizishni, so'ngra burchak va kvadrat chizishni hamda bu kvadratni bo'laklarga (yarimta, chorakta qilib va hokazo) bo'lib o'rgatishni taklif qildi. Tarbiyachi bolalarga turli geometrik jismlarni ko'rsatish va ularning nomlarini aytib berishi lozim. Bola o'lchov natijalarini chizib va yozib olishi lozim, bunday mashqlar bolaga yozuv o'rgatishning asosidir”.

Pestalotsining fikriga ko'ra, dastlab o'quvchilar eng sodda geometrik shakllar bilan tanishadilar. Nuqta, to'g'ri chiziq, kesma, sinq chiziq bular eng sodda geometrik shakllardir(1-rasm). Darsliklarda bu tushunchalarga ta'rif berilmagan. O'quvchilarda tasavvur hosil qilish orqali bu tushunchalar ketma-ketligini hosil qilish

mumkin. Masalan. Nuqta: to'g'ri chiziq, kesma, siniq chiziq, burchak, ko'pburchak, nur, aylana, doira, perpendikulyar to'g'ri chiziqlar, parallel to'g'ri chiziqlar, fazoviy figuralar xullas geometrik shakllarning barchasi shu oddiygina nuqta orqali hosil bo'ladi.

Geometriya fanining asoschisi Yevklid o'zining "Negizlar" kitobida shunday yozadi "Nuqta shudirki, u bo'laklarga ega emas, chiziq ensiz uzunlikdir. Chiziqning chegaralari nuqtalar deb ataladi, To'g'ri chiziq deb shunday chiziqqa ataladiki, u o'zining hamma nuqtalariga nisbatan bir xil joylashgandir".

1-rasm. Eng sodda geometrik shakllar.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida geometrik shakllardan sanoq sonlarni o'rganishda, arifmetik amallarni bajarishda, sonlarni taqqoslashda, sonlarning ulushini topishda keng foydalaniladi.

Geometrik shakllarni o'rgatishning turli metodlari mavjud.

- Ko'rgazmalar orqali tushuntirish.
- Geometrik shakllarning modellarini ko'rsatish va mustaqil yasash.
- Chizish.
- Didak o'yin

► Faqat ko'rgazmalar orqali tushuntirishda o'qituvchi o'quvchi fikrini jamlashga, ularda tasavvur hosil bo'lishiga erishishi mumkin. Lekin ularda mustaqil ishlash ko'nikmasi hosil bo'lmaydi.

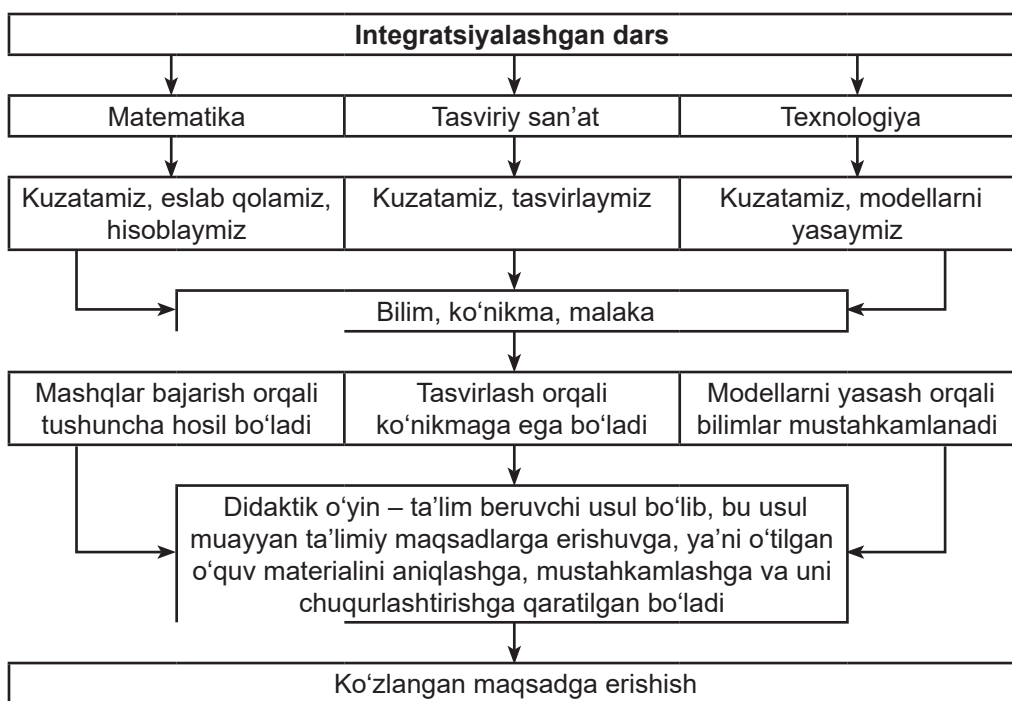
► Faqat geometrik shakllarning modellarini ko'rsatish va yasash orqali o'quvchilarda tushuncha hosil bo'ladi, taqqoslay oladi, chizish malakasi shakllanmaydi.

► Faqat chizish orqali o'quvchi o'zining tasavvuridagini emas balki o'qituvchining tasavvuridagi geometrik shakllarni tasvirlay oladi, uning uchlarini, burchaklarini, tomonlarini belgilay oladi.

► Didaktik o'yin o'tilgan mavzuni takrorlash yoki yangi mavzuni mustahkamlash uchun samarali usuldir. Didaktik o'yinidan foydalanish o'quvchi diqqatini jamlab olishga, darsga bo'lgan qiziqishini ortishiga xizmat qiladi.

Agarda bu metodlarni hammasini bir darsda qo'llay olsakchi?

Masalan, integratsiyalashgan darslarda kuzatishimiz mumkin (matematika, tasviriy san'at, texnologiya).

2-rasm. Boshlang'ich sinf matematika darslarida integratsiyalshgan dars mazmuni.

Boshlang'ich sinf matematika darslarida didaktik o'yinlarni tashkil etish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini ortishiga yordam beradi. Didaktik o'yinli darslar o'quvchilarning o'quv-bilish faoliyatini o'yin faoliyati bilan uyg'unlashtiradi.

“O'z o'rmini top” didaktik o'yin. O'qituvchi o'quvchiga bir sekund ichida sonlar qatorini ko'rib, keyin uni qo'shib, jamini yozishi kerakligi haqida oldindan ogohlantirib, 5-rasmni bir sekund davomida ko'rsatadi. Sonlar yig'indisi yozib bo'lingach, har qaysi son qanday geometrik shakl ichiga yozilganligi so'raladi.

3-rasm. Geometrik shakllar

Birinchi berilgan savolning javobi oson, yig'indisini topish bo'lsa, ikkinchi savol esa bir oz o'quvchini eslab qolishga undaydi.

Natijaviyligi:

1. O'quvchining diqqati jamlanadi;
2. Ziyraklik sinaladi;
3. Tafakkuri rivojlantiriladi;
4. Xotirasi mustahkamlanadi;

Boshlang'ich sinflarda geometrik materiallarni o'rgatish metodikasini takomillashtirishda ekskursiyalardan foydalanishda qanday samaraga erishish mumkin?

Ekskursiya – maktab hovlisi, shahar, ko'rgazma, muzeylarni ko'pchilik bo'lib ko'rish. Boshlang'ich sinf darslarida ekskursiyani tashkil etish o'quvchining dunyoqarashini kengaytiradi, tasavvurini oshiradi, ma'naviyatini yuksaltiradi. Masalan, matematika darslarida maktab hovlisiga ekskursiya tashkil etish. Yuza mavzusini tushuntirishda ekskursiyadan foydalanamiz. Bu yerda o'quvchi gul maydonini yuza qismi bilan tani-shadi, birinchi va ikkinchi gul maydoni yuza qismini chamalash orqali taqqoslay oladi. Kelinglar o'quvchilar qadamlab o'lchash orqali gul maydonchamizning yuzasini topa-miz. Buning uchun o'quvchining bitta bosgan qadami o'lchamini aniqlab olamiz. To'g'ri to'rtburchak shaklidagi gul maydonchamizning tomonlarini qadamlab o'lchaymiz va uning tomonlarini aniqlab olamiz. Uning yuzasi tomonlari ko'paytmasiga teng.

Matematika darslarida ekskursiya darslarini tashkil etishda nafaqat ko'rish, tu-shunish, tasavvur qilish balki, og'zaki hisoblash ko'nikmasi ham rivojlantiriladi. Ekskursiya darsini doimo tashkillashtirish qiyin lekin barcha fan darslarida buni amalga oshirish mumkin. Vaqti-vaqti bilan ekskursiyaga chiqish o'quvchi uchun ta'limiy va tar-biyaviy ahamiyatga egadir.

Xulosa qilib shuni aytish joizki, boshlang'ich sinf matematika darslarida o'quvchi-larni geometrik materiallar bilan tanishtirishda, tasavvurini kengaytirishda, geometrik elementlar va ular orasidagi munosabatlarni o'rganishda amaliy yondashish, amalda bajarish, yon-atrofdagi predmetlarni misol keltirish orqali ularda fazoviy tasavvurini kengaytirish lozim. O'quvchini geometriya olamiga yetaklar ekanmiz ularning ilk qa-damida to'g'ri yo'l ko'rsata olish, yo'lda to'siqlarga duch kelmasliklari, qoqilmasliklari, yuqori cho'qqilarga ko'tarishlari uchun bor imkoniyatimizni safarbar etishimiz kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yuicha Harakatlar strategiyasini "Xalq bilan muloqot va inson manfaatlari yili" da amalga oshirishga oid Davlat dasturini o'rganish bo'yicha ilmiy uslubiy risola. –T. "Ma'naviyat" 2017-yil. 195-196-betlar.

2. Hashimov K, Nishonova S "Pedagogika tarixi" Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti . –T. 2005.272-280-betlar.

3. Верхоглядое Александр "Вклад Эвклида в современную Геометрию" – <http://www.myshared.ru/slide/971315/>

4. Roziqov U.A, Mamatova N.H. "Matematika va turmush" O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Fan nashriyoti –T. 2020. 9-b.

5. Jumayev M.E, Tadjiyeva Z.G' "Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish meto-dikasi" –T., 2005-y. 312-b. 33-44-betlar.

6. Jumayev M.E, " Matematika o'qitish metodikasi" Turon iqbol. –T. 2016-y. 417-b. 300-319-betlar.

7. Ahmedov M., Abdurahmonova N., Jumayev M. "Matematika" 1-sinf uchun dars-lik. Turon iqbol. –T. 2018-y.

8. Burxonov S, Xudoyorov O', Norqulova Q, Ruzikulova N, Goibova L "Mate-matika" 3-sinf uchun darslik. Sharq nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati. –T. 2018-y.123-124-betlar.

Bosh muharrir:

Mahmudov Sarvar Yuldashevich

Bosh muharrir o'rinbosari v.v.b:

Umaraliyeva Muhayyo Abdugaparovna

Mas'ul kotib:

Suyarova Lutfiya Muxiddinova

Bosh dizayner – badiiy muharrir:

Mamasoliyev Akbarali Hamzayevich

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV, Risboy JO'RAYEV, Komiljon MUQIMOV, Ulug'bek INOYATOV, G'ayrat SHOUMAROV, Maqsudjon YULDASHEV, Oynisa MUSURMONOVA, Lola MO'MINOVA, Dilyara SHARIPOVA, Barno ABDULLAYEVA, Rohatoy SAFAROVA, Xolboy IBRAGIMOV, Mirodiljon BARATOV, Sharibboy ERGASHEV, Yashin ISMANDIYAROV, Muhabbat MIRSALIYEVA, Bahodir MA'MUROV, Shukurullo MARDONOV, Ulfat MAHKAMOV, Alisher UMAROV.

Jamoatchilik kengashi:

Dilshod KENJAYEV, Nargiza RAXMANKULOVA, Shaxnoza XALILOVA, Muhammadjon QURONOV, Islom ZOKIROV.

Tahririyat manzili:

Toshkent shahar Shayhontoxur tumani Navoiy ko'chasi, 30-uy.
E-mail: xalq_talimi@xtv.uz Tel: (0 371) 231-16-51, Faks: 231-16-52

Jurnalga yuborilgan maqolalarga javob qaytarilmaydi, jurnalda e'lon qilingan maqolalardan olingan matnlar “Xalq ta'limi” ilmiy-metodik jurnalidan olindi, deb ko'rsatilishi shart.

Jurnal 2015-yil 20-martdagi 214/2-sonli qarori bilan OAK ilmiy nashrlari ro'yxatiga kiritilgan.

“TAFAKKUR NASHRIYOTI” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahri, Shayhontoxur tumani, Navoiy ko'chasi, 30-uy

Bosishga ruxsat etildi: __.__.____-y. Qog'oz bichimi 70x100 1/16. Ofset bosma usuli.
Shartli b.t. 12,0. Adadi ____ nusxa. – buyurtma.
Bahosi kelishilgan narxda.

Ushbu songa mas'ul – Qarshiboyeva Hilola Murtazayevna
© “Xalq ta'limi” jurnali, 2021.